

کارنامه پربار نویسنده عاشق



تهران، کتاب محله کلیمیان تهران، کتاب‌های محله عودلجان، دولاب و سنگلج از او منتشر شده است. به گفته کاظمی، همه اطلاعات و پژوهش‌های او درباره محله تاریخی چال میدان نیز انجام و تکمیل شده ولی اجل فرصت چاپ این کتاب را به او نداد. مرحوم ناصر تکمیل همایون اعتقاد زیادی به پژوهش‌های میدانی داشت و برای نگارش آثارش حتماً سراغ محله‌های تهران می‌رفت و از نزدیک با سوزن‌های موردنظرش ارتباط می‌گرفت.

اشاره کرد. کاظمی درباره این کتاب می‌گوید: «کار بسیار جذاب و بزرگی است. همه کتاب‌هایی که درباره تهران نوشته و تألیف شده را گردآوری کرد. البته در چاپ جدید این کتاب سعی داشت کتاب‌های جدیدی که درباره تهران نوشته شده را نیز به مجموعه کتابشناسی تهران اضافه کند که متأسفانه نشد.»

کتاب تهران، کتابشناسی تهران، رویدادها و یادمان‌های تاریخی تهران، تاریخ اجتماعی و فرهنگی تهران از آغاز تا دارالخلافه ناصری، آب و نظام آبرسانی و آبیاری در

■ ناصر تکمیل همایون (۱۴۰۱-۱۳۱۵)
 ■ کار و بی‌ژه: کتاب‌شناسی تهران و مجموعه کتاب‌های محله‌های تاریخی تهران

زنده یاد ناصر تکمیل همایون را باید از تاریخ‌نگاران پرکاری دانست که درباره تهران کتاب‌های متعددی نوشته‌اند؛ نویسنده‌ای که بسیار خوش قلم بود و به تاریخ تهران به خصوص تاریخ دوران قاجار علاقه خاص داشت. او جامعه‌شناس، تاریخ‌نگار و استاد پژوهشکده تاریخ پژوهشگاه علوم انسانی بود. اغلب نوشته‌هایش پژوهش‌هایی در مورد تاریخ و جامعه‌شناسی دوران قاجار و مربوط به محله‌های قدیمی تهران است. توجه او به تهران و تاریخش تا حدی بود که همیشه شاگردانش از او می‌پرسیدند تهران را بیشتر دوست دارد یا زادگاهش قزوین را. مهرشاد کاظمی، تهران پژوه، که سال‌ها با مرحوم تکمیل همایون همکاری کرده می‌گوید: «او تأثیر بسیار زیادی در پژوهش‌های تاریخی تهران داشت. سنال ۱۳۷۷ با همکاری ناصر تکمیل همایون موفق شدیم نخستین نشریه خبری تهران را راه‌اندازی کنیم. البته این علاقه به تهران را او در دل افراد زیادی به خصوص دانشجویانش ایجاد کرد. با نظر او کتابخانه تخصصی تهران را راه‌اندازی کردیم و او حتماً هفته‌ای ۲ بار به کتابخانه می‌آمد تا با علاقه‌مندان به تهران گفت‌وگو و آنها را راهنمایی کند. کار دیگر تکمیل همایون مربوط به برنامه‌های تهرانگردی بود که به مدت ۱۱ سال، هر جمعه برگزار بود.»

راه‌اندازی خانه‌ای برای پژوهشگران تهران یکی از دغدغه‌های ناصر تکمیل همایون بود. مهرشاد کاظمی در این باره می‌گوید: «خیلی تلاش کرد تا خانه‌ای برای پژوهشگران تهران راه‌اندازی کند و خانه اتحادیه را برای این منظور انتخاب کرد.»

از مهم‌ترین آثار و تألیفات مرحوم ناصر تکمیل همایون در زمینه تهران پژوهی می‌توان به «کتابشناسی تهران»

این خاندان برای شهر ما چه نقشه‌هایی کشیدند؟



■ عباس سحاب
 (۱۳۷۹-۱۳۰۰)، محمدرضا سحاب (۱۳۲۷ تا کنون)
 ■ کار و بی‌ژه: تهیه و چاپ نخستین الگوهای کار توگرافی و نمودارهای گردشگری تهران



طراحی نقشه‌های جغرافیایی ایران و تهران با نام خاندان سحاب گره خورده است. مرحوم ابوالقاسم سحاب، از پژوهشگران برجسته معاصر، با کمک پسرش، عباس، سال ۱۳۱۵ در محله دولاب نخستین مؤسسه نقشه‌کشی ایران و تهران را راه‌اندازی کرد. به گفته علیرضا زمانی، تهران پژوه، مرحوم عباس سحاب یکی از نخستین افرادی بود که نقشه گردشگری تهران را کشید و درباره ماجرای این طراحی در یکی از مصاحبه‌هایش گفت: «در دوره دبیرستان، نخستین نقشه شهر را به زبان لاتین با یک شیشه مرکب چین، چند قلم هاشور و یکی دو متر کاغذ کالک تهیه کردم. البته تقریباً ۶ ماه زمان برد و با تشویق پدرم به کار ادامه دادم.» بنا بر تعریف زمانی، بعد از ۴ ماه همین نقشه را با اوزالید در هزار نسخه منتشر کرد و با فروش این نقشه‌ها توانست نسخه فارسی نقشه را تهیه کند.

زمانی در بخش دیگر صحبت‌هایش به ماجرای تهیه نخستین نقشه گردشگری تهران به نقل خاطر از اساتاد محمدرضا سحاب، گریزی می‌زند و می‌گوید: «دوره پهلوی اول بود. روزی پدرم از چهارراه امیراکرم رد می‌شد که با چند توریست فرانسوی مواجه می‌شود. تا آن زمان در تهران هیچ نقشه گردشگری و راهنمایی برای گردشگران خارجی تهیه نشده بود. گردشگران نداشتن نقشه گردشگری را دستمایه تمسخر و خنده گرفته بودند و همین ماجرا باعث ناراحتی پدرم شد و تصمیم به تهیه نخستین نقشه گردشگری گرفت که با استقبال فراوانی هم روبه‌رو شد.»

عباس سحاب نقشه‌ها و اطلس‌های جغرافیایی فراوانی را تهیه کرده و بیشتر شهرت و اعتبارش در این حوزه به دلیل انجام صفر تا صد کارهای تخصصی با جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز، تألیف، ترسیم و کار توگرافی نقشه‌ها در کنار انجام لیتوگرافی و چاپ و حتی انتشار نقشه‌هاست.

گمنام‌ترین تهران‌شناس با جامع‌ترین کتاب



■ محسن معتمدی (۱۳۸۲-۱۳۱۷)
 ■ کار و بی‌ژه: تألیف کتاب جغرافیای تهران

مطالعات او کتابی شد به نام «جغرافیای تاریخی تهران» که نشر دانشگاهی آن را منتشر کرد. او حتی نقشه‌هایی از تهران در دوره‌های صفویه، افشاریه، زندیه و قاجاریه در کتاب خود گرد آورد.»

ناصری جزئی‌تر به کتاب یادشده می‌پردازد: «بخش اول مروری است بر جغرافیای تاریخی تهران در دوره‌های پیش از صفوی، عصر صفوی، عصر افشاریه و زندیه. نگارنده در بخش دوم، اوضاع تهران از برآمدن آقامحمدخان تا درگذشت محمدشاه را توصیف می‌کند. موضوعاتی مانند انتخاب تهران برای پایتخت، وضعیت قصبه تهران در آن هنگام، محله‌های قدیمی، ارگ، جمعیت مهاجر و محله‌های مسکونی در زمان انتخاب به‌عنوان پایتختی و دوران ۳ پادشاه نخست قاجار مطالب این بخش را تشکیل می‌دهند. بخش سوم درباره دگرگونی‌های عمیق و گسترده تهران در عهد ناصری است، مانند تشکیلات حکومتی و اداری شهر، محله‌های تهران براساس نقشه‌های دوره قاجار، ارگ ناصری و افزایش عمارت‌های آن، خیابان‌ها، میدان‌ها، مدرسه‌ها، مسجدها، تکیه و بازار درون و مجاور ارگ، فضاهای آبدوشید، راه‌ها، دروازه‌ها، سفارخانه‌ها و کنسولگری‌ها، اشرافیت تهران، خانه و زندگی اعیانی، باغ‌ها و قصرهای سلطنتی، بیلاقی و... اما بخش دیگر به بررسی اوضاع تهران در اواخر دوره قاجار، یعنی دوران سلطنت مظفرالدین‌شاه و محمدعلی‌شاه اختصاص دارد و علاوه بر آن از برخی موضوعات مهم دیگر مانند آب، شهرداری، ارتباطات و حمل‌ونقل و آموزش و پرورش در دوره قاجار سخن گفته شده که در بخش چهارم این کتاب آمده است.»

محسن معتمدی تهران پژوه ناشناخته‌ای است؛ حتی اگر نام او را در گوگل جست‌وجو کنیم، رد و نشانی از او نمی‌یابیم و تهران پژوهان معاصر از او، برخلاف سندها و تألیفات فاخرش، به‌عنوان گمنام‌ترین تهران پژوه یاد می‌کنند. زنده یاد استاد عبدالله انوار، تهران‌شناس نامدار، هم کتاب او «جغرافیای تاریخی تهران» را جامع‌ترین کتاب هویتی درباره تهران می‌دانست. حمید ناصری، تهران پژوه و تنها مجموعه‌دار اسناد بلدی تهران، درباره او می‌گوید: «یک نسخه از کتاب معتمدی را خدمت استاد انوار بردم. استاد گفتند که بروید و او را پیدا کنید چون باید از او قدردانی شود. به حسب دستور استاد انوار با تحقیقات میدانی که انجام دادم، خانواده معتمدی را پیدا کردم. محسن معتمدی، اصالتاً تبریزی و در کانادا تحصیلات عالی خود را گذرانده بود. بعد از ورودش به ایران در کارخانه‌ای مرتبط با رشته تحصیلی‌اش، مهندسی معدن، مشغول به کار شد و دفترش هم در تهران دایر کرد. علاقه بسیار او به جست‌وجو در تاریخ تهران زمینه‌ای شد تا کتابخانه شخصی ایجاد کند. اغلب کتاب‌های این کتابخانه درباره تاریخ معاصر ایران و به‌ویژه تاریخ تهران بود. نحوه پژوهش او هم بر پایه اسناد و کتاب‌های تاریخی است. معتمدی کتاب تاریخ تهران، نوشته حسینی بلاغی را که در مورد وجه تسمیه محله‌های تهران است مطالعه و به شمال، جنوب، شرق و غرب پهنه‌بندی کرد و حاصل

